

РОЗДІЛ 4

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО; ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 346.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2019-6/34>

ПРОБЛЕМА РЕЙДЕРСЬКИХ ЗАХОПЛЕНЬ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

THE PROBLEM OF RAIDER CONCERNS OF BUSINESS IN UKRAINE

Красноруцька Л.Є., студентка IV курсу
міжнародно-правового факультету

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена висвітленню однієї з актуальних проблем господарського права – рейдерству. Декларація про державний суверенітет, ухвалена Верховною Радою 16 липня 1990 року, серед інших ключових пріоритетів, проголошує, що Україна «забезпечує захист усіх форм власності». Неспроможність здійснити захист прав власності в Україні призвела до поширення нових схем її перерозподілу та протиправного заволодіння майном, відомих під загальною назвою «рейдерство». З даним явищем Україна вперше зіткнулася в 1990–2000-х роках. Рейдерство становить одну з найнебезпечніших загроз економічній безпеці держави, яка виникла та набула свого масового поширення нині. Зазначимо, що основною причиною такого стану справ є недосконалість ринкових інструментів перерозподілу власності, відсутність регуляторної ринкової оцінки ліквідних активів підприємств, нечітка та непрозора система реєстрації прав власності

Відповідно до фактичного рівня рейдерства в нашій країні, можна стверджувати, що принцип «захисту всіх форм власності» не дотримується повною мірою, а дає досить суттєві негативні наслідки, як-от: дестабілізація роботи вітчизняних підприємств, погіршення підприємницького клімату, втрата великої кількості робочих місць, зниження інвестиційної привабливості України.

У статті проаналізовано стан рейдерських захоплень в Україні натеper. Визначено поняття рейдерства в його первісному розумінні та у значенні, якого воно набуло в Україні. Акцент дослідження зроблено на передумовах виникнення та поширення проблеми рейдерства в Україні, визначенні його небезпеки для розвитку корпоративного сектора економіки держави. Виділено етапи рейдерських атак, найпопулярніші схеми, за допомогою яких здійснюються захоплення підприємств. Проаналізовано законодавчу базу, зокрема Указ Президента «Про заходи щодо протидії рейдерству». Та запропоновано заходи, які необхідно здійснити державі для протидії рейдерству в Україні, та превентивні заходи для вітчизняних підприємств.

Ключові слова: рейдерство, схеми, підприємства, законодавство, реєстр, державні органи, заходи.

The article is dedicated to covering one of the most urgent problems of commercial law – raiding. The Declaration of State Sovereignty, adopted by the Verkhovna Rada on 16.07.1990, among other key priorities, proclaims that Ukraine “ensures protection of all forms of property”. The inability to protect property rights in Ukraine hassled to the proliferation of new schemes for its redistribution and misappropriation of property, commonly known as “raiding”. Ukraine first encountered this phenomenon in the 1990s and 2000s, which has not been known until now. Raiding is one of the most dangerous threats to the economic security of a state that has emerged and has become widespread today. It should be noted that the main reason for this state of affairs is the imperfection of market-based instruments of redistribution of property, the lack of a regulatory market valuation of liquid assets of enterprises, a fuzzy and non-transparent system of registration of property rights

According to the actual level of raiding in our country, it can be argued that the principle of “protection of all forms of property” is not fully implemented, and this in turn has quite significant negative consequences, such as: destabilization of work of domestic enterprises, deterioration of the business climate, loss of large numbers jobs, reducing the investment attractiveness of Ukraine. The article analyzes the state of raider seizures in Ukraine today. The concept of raiding in its original sense and in its meaning in Ukraine is defined. The focus of the study is on the prerequisites for the emergence and spread of the problem of raiding in Ukraine, identifying its risk to the development of the corporate sector of the state economy. The stages of raider attacks are highlighted, the most popular schemes by which businesses are captured. The legislative framework is analyzed, including the Presidential Decree “On Measures to Counteract Raiding”. But the measures to betaken by the state to counter raiding in Ukraine and preventive measures for domestic enterprises are proposed.

Key words: raiding, schemes, enterprises, legislation, register, public authorities, events.

Постановка проблеми. Україна починає впроваджувати політику країни, відкритої для інвестицій, що має сприяти покращенню економіки держави. Проте однією з головних проблем, яка заважає досягнути даної мети, є рейдерство. Це явище на даному етапі сягнуло загрозливих масштабів. Кількість захоплень за останні сім років становить 3 242, з результативністю на 80–90%, за даними Генеральної Прокуратури [1]. Саме тому питання регулювання рейдерства сьогодні є дуже важливим, а його вирішення – терміновим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання рейдерства досліджували багато вчених, а саме: С. Анісімов, Т. Бабич, А. Бандурка, М. Бондаренко, О. Осипенко, А. Пиманова, Ю. Борисов, М. Делягин, В. Ілюхін, П. Астахов, І. Мезенцева, С. Стрельцова, М. Кричевський та багато інших. Але аналіз праць науковців свідчить про недостатнє дослідження правового регулювання рейдерства в Україні.

Основною метою дослідження є аналіз причин виникнення та поширення рейдерства в Україні, а також роз-

роблення положень щодо формування ефективних державних механізмів протидії рейдерським захопленням у корпоративному секторі економіки України. Відповідно до визначеної мети основними завданнями є: визначення сутності поняття рейдерства та його основних різновидів; з’ясування причин виникнення й поширення рейдерства та його небезпеки для розвитку корпоративного сектора економіки України; розроблення рекомендацій із формування ефективних державних механізмів протидії рейдерству в корпоративному секторі економіки України.

Виклад основного матеріалу. Рейдерство (від англ. *raid* – «захоплення») відомо світовій практиці давно. Виникло воно у Великобританії, і спочатку цим терміном позначалися набіги морських суден, що самостійно виконували бойове завдання, зокрема й захоплення торговельних кораблів інших країн. Рейдерство в сучасному розумінні з’явилося у Сполучених Штатах Америки в 60–70-і рр. XX ст. Уважається, що першим рейдером був Джон Рокфеллер, засновник Standart Oil [2], який різними

способами скуповував акції своїх конкурентів, щоби зміцнити становище свого бізнесу.

Щоби повною мірою осмислити сутність цього явища, необхідно спочатку визначитись із його поняттям. Що вважається рейдерством на Заході? За кордоном рейдерами називають фірми й осіб, які скуповують акції підприємства всупереч бажанню акціонерів, що контролюють товариство, а потім переобирають раду директорів. Рейдером же є суб'єкт, який не порушує закон, а лише діє всупереч інтересам дирекції підприємства [3].

В Україні ж рейдерство з'явилося зі Сходу, тому поняття набуло іншого значення. Законодавством України не передбачено визначення поняття «рейдерство». Досвід останніх 28 років показує, що рейдери – це ті, хто намагається отримати компанію проти волі її власників [4]. Зокрема, підприємства не купують, а захоплюють без жодних підстав і будь-якими засобами, найчастіше за декілька годин, щоб відразу ж, змінивши керівництво, продати основні активи компанії. Коротко рейдерство можна визначити як неправомірне встановлення контролю за діяльністю компанії або над її активами [5].

А. Дорошук називає такі етапи розвитку рейдерства в Україні:

1) рекет (1989–1993 рр.) – примусове стягування з підприємця постійної плати за послуги з охорони (іноді справді надаваної). Основний об'єкт захоплення – позитивний фінансовий потік;

2) приватизація (з 1992 р.) – переведення державної власності у власність директора підприємства. Об'єкт захоплення – майновий комплекс державного підприємства;

3) банкрутство (з 1996 р.) – доведення до банкрутства з подальшим викупом або виділення дочірніх та малих підприємств. Об'єкт захоплення – земельні ділянки, будинки, споруди;

4) схема оскарження приватизації (із 2004 р.) – зміна власника приватизованого підприємства. Об'єкт захоплення – майнові комплекси колишніх державних підприємств;

5) власне рейдерство (із 2004 р.) – зміна власника шляхом недружнього поглинання. Об'єкт захоплення – діючий приватний бізнес;

6) глобальна світова криза (із 2008 р.) – послаблення підприємств через девальвацію національної валюти та вимивання оборотних коштів із подальшим їх виходом із ринку або поглинанням більш крупним ринковим оператором. Об'єкт захоплення – діючий приватний бізнес;

7) із 2010 р. – нова хвиля перерозподілу власності. Об'єкт захоплення – діючий приватний бізнес [6].

Щодо рейдерських захоплень сьогодні, можна вирізнити безліч схем залежно від фінансового стану підприємства, яке захоплюється, фінансового стану загарбників, правової форми підприємства й інших чинників. Проте кожна рейдерська схема чітко спланована та має декілька етапів.

По-перше, збирається інформація про підприємство-жертву. Саме на цьому етапі рейдери вирішують, чи варта компанія уваги. Оцінюються інвестиційна привабливість, рівень захисту, визначаються слабкі місця, збирається компрометуюча інформація, проводиться збір даних про співробітників, з якими налагоджуються контакти.

Далі відбувається аналіз зібраних даних, відповідно до яких рейдери обирають схему рейдерського захоплення. В аналізі функціонування суб'єкта господарювання приділяється велика увага прогалинам і недолікам в організації фінансового менеджменту. Важливим аспектом є аналіз сил і здатності контрагента відбити атаку. Як відомо, надійний тил підприємствам забезпечує професійний юрист або ціле об'єднання адвокатів і юристів, але трапляється, що підприємець ігнорує питання правового захисту – і тоді доступ до бізнесу фактично стає відкритим для загарбників.

Потім, відповідно до обраної схеми, здійснюється планування безпосередньо рейдерської атаки. І на кінець саме рейдерське захоплення.

Нині Л. Яструбецька виділяє такі «схеми» рейдерських захоплень: по-перше, це використання міноритарного пакета акцій із метою «розмивання» контрольного пакета, цьому сприяють і неправомірні судові рішення, які можуть позбавити прав володіння акціями навіть сумнісного власника. Також трапляються випадки масової купівлі боргів підприємства, створення умов для штучного банкрутства. Існує рейдерство через органи управління, що може реалізуватися як за допомогою підкупу керівництва підприємства, так і шляхом запровадження контролю над ним шантажем, кримінальним переслідуванням та погрозами [7]. Іноді рейдери оскаржують результати приватизації, чим позбавляють осіб права власності. Успішна і так звана «банківська схема». Відбувається все так: один суб'єкт відкриває рахунок у банку, після чого отримує від іншого суб'єкта (зацікавленого чиновника, судді, прокурора) ухвалу про зупинення видачі коштів на цей конкретний рахунок. Потім перший суб'єкт подає заяву в суд про відшкодування моральних і матеріальних збитків, а також про загублену вигоду. Зацікавлений суддя задовольняє позов – і справа підходить до успішного фіналу.

І в останні роки набула популярності схема рейдерства з так званими чорними реєстраторами та нотаріусами. Це пов'язано з тим, що у 2015 р. в Україні проведено реформу системи державних реєстрів, у результаті якої припинила існування централізована державна реєстраційна служба, а її повноваження були делеговані «незалежним реєстраторам» (реєстраторам, незалежним від Міністерства юстиції України, – реєстраторам органів місцевої влади, державних і комунальних підприємств, а також нотаріусам). Доступ до державного реєстру речових прав став публічним, а правостановлюючі документи на нерухомість у паперовому вигляді втратили обов'язковість. Спрощення реєстраційних процедур призвело до поширення шахрайства та рейдерства. Зазвичай рейдерське захоплення об'єкта здійснюється так:

1) на підставі підроблених документів або судового рішення (здебільшого – очевидно неправосудного) до державного реєстру вносяться відомості про належність майна (корпоративних прав, права управління майном) підставній особі, а відомості про справжнього власника видаляються;

2) відбувається фізичне насильницьке захоплення об'єкта під виглядом реалізації власником своїх законних повноважень;

3) захоплений об'єкт формально перепродається новому «добросовісному» набувачу чи цілій низці таких «добросовісних» набувачів [8].

Сьогодні проблема рейдерства на законодавчому рівні майже не вирішується, лише нещодавно ухвалено Указ Президента України «Про заходи щодо протидії рейдерству». Документ містить набір інструментів, що будуть запроваджені найближчим часом для належного захисту власників бізнесу та протидії позбавленню їх майнових прав. Указом Президент доручив Кабінету Міністрів України створити й ухвалити відповідний законопроект, основними положеннями якого будуть такі: а) перегляд структури державних реєстрів: впровадження додаткових механізмів, щоб унеможливити здійснення реєстраційних дій без відома власника об'єкта нерухомого майна, засновника (учасника) юридичної особи, і забезпечити їх інформування про зміст учинених дій; б) створення Єдиного електронного реєстру нотаріальних дій; визначення у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, у сфері державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців і громадських формувань випадків здійснення реєстраційної дії виключно нотаріусом, який вчинив відповідну нотарі-

альну дію; в) проведення реєстраційних дій на підставі судових рішень виключно після отримання відповідного судового рішення, достовірність якого засвідчена кваліфікованим електронним підписом; г) обов'язковість нотаріального посвідчення договорів, предметом яких є відчуження частки у статутному капіталі юридичної особи; г) визначення критеріїв ризикованих реєстраційних дій та запровадження їх автоматичного моніторингу; д) посилення відповідальності за порушення законодавства у сфері державної реєстрації тощо [9].

До боротьби з рейдерством в Україні необхідно підходити комплексно. Насамперед до корпоративного законодавства треба внести визначення поняття «рейдерство», відмежувати від злиття та поглинання. Удосконалити систему здійснення реєстраційних дій. Встановити кримінальну відповідальність за незаконні реєстраційні дії. Розробити та впровадити комплексну програму боротьби з рейдерством і корупцією. Встановити на основі цієї програми стійкого партнерства між урядом, громадянським суспільством, підприємницьким сектором, міжнародними організаціями й іншими зацікавленими сторонами спільну основу, що узгоджуватиме їхні дії з державною стратегією в боротьбі з корупцією та неправомірним захопленням бізнесу. Встановити адміністративну та кримінальну відпові-

дальність за організацію та проведення рейдерських захоплень. Створити державний орган, обов'язком якого був би моніторинг рейдерських атак, ведення статистичної звітності щодо атак, її аналіз тощо.

Окрім цього, проблему рейдерства можна вирішити превентивними засобами, які повинні здійснювати самі суб'єкти ведення бізнесу. Наприклад: зосередження акціонерного капіталу в одного власника або здійснення викупу частки в тих акціонерів товариства, які не беруть участі в діяльності підприємства; якісна та належно вмотивована юридична служба у структурі підприємства; створення додаткових перепон для рейдерського захоплення підприємства. Це можуть бути заборони на проведення реєстраційних дій з юридичною особою, отримання кредитів під заставу/іпотеку рухомого/нерухомого майна й інше; попередження й уникнення конфліктних ситуацій у діяльності керівної ланки підприємства, менеджменту (протиправне звільнення працівників тощо) [10].

У підсумку потрібно зазначити, що рейдерство в Україні зараз розвивається, і щодня з'являються нові й нові жертви захоплень. Такий рівень здійснюваних атак (приблизно 3 500 за останні роки) відлякує потенційних інвесторів і тримає у страху керівників багатьох компаній. Тому боротьба із цим ганебним явищем має бути більш динамічною та наполегливою.

ЛІТЕРАТУРА

1. URL: <https://opendatabot.ua/blog/336-raiders-2019>.
2. Пустовой М. Рейдерство по-українски. *Юридическая практика*. 2007. № 14. URL: <http://www.yurpractika.com/article.php?id=10007291>.
3. Аналітична довідка : матеріали Комітетських слухань Верховної Ради України «Шляхи подолання рейдерства: удосконалення законодавства та посилення реагування правоохоронних органів на протиправні дії його організаторів і виконавців». Київ : Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО, 2008. 127 с.
4. Зеркалов Д. Рейдеры. Международная и национальная безопасность : пособие. КИТ, 2007. 188 с.
5. URL: <https://uteka.ua/ua/publication/news-14-delovye-novosti-36-rejderstvo-v-agrobiznese-%E2%80%93-kak-zashchitsya>.
6. Дорошук А., Трибуха М. Система регулювання рейдерства в Україні. *Економіка: реалії часу* : науковий журнал. 2011. № 1. С. 170–176.
7. Яструбецька Л. Особливості організації рейдерських захоплень підприємств в Україні. *Економіка і суспільство* : науковий журнал. 2017. № 9.
8. URL: <https://radako.com.ua/news/problema-reyderstva-ta-reforma-derzhavnih-reiestriv>.
9. URL: <http://yur-gazeta.com/golovna/ukaz-shchodo-protidiyi-reyderstvu-shcho-zminitsya.html>.
10. Біляк Ю. Рейдерство в агросекторі: причини і наслідки. *Агросвіт* : науковий журнал. 2019. № 5.